

Om sangbogen »Danmark« og Carl Nielsen som skolesangbogsredaktør

Studier i en dansk skolesangbog 1923 og 1924

Af Henning Bro Rasmussen

I sin skelsættende bog *Dansk Folkesang gennem 150 år*, Kbh. 1958 noterer Karl Clausen (p. 206), at »en samlet redegørelse for de historiske forudsætninger og for udviklingens forløb i enkeltheder endnu mangler«, for at vi kan sige, at vi har fuldt overblik over den revision og fornyelse af den danske folkelige sang, som så markant igangsattes af Carl Nielsen og Thomas Laub med deres folkemusikalske virke i de første decennier af vort århundrede.

Den omtalte reform har haft en utrolig indflydelse på sangen i Danmark siden årene under og efter 1. verdenskrig, hvor så afgørende publikationer som bl.a. følgende udkom: *Carl Nielsen og Thomas Laub: En Snes danske Viser I, 1915 og II, 1917, Thomas Laub: Dansk Kirkesang. Gamle og nye Melodier, 1918, Folkehøjskolens Melodibog, 1922* – og *Carl Nielsen og Hakon Andersen: Melodier til Sangbogen »Danmark«, 1924*. At den Laub-Nielsenske reform fik så stor gennemslagskraft skyldes vel ikke mindst, at skolens sangbøger siden så fyldigt optog reformens melodier og sange, hvad det nye repertoire af melodier af Carl Nielsen, Thomas Laub, Thorvald Aagaard og Oluf Ring i sangbogsudgivelserne fra 1920'erne og fremover så tydeligt viser.

Når Karl Clausen kan udtale, at der endnu mangler en samlet redegørelse for den Laub-Nielsenske reforms udvikling, ligger der også heri en melding om, at en redegørelse for netop skolens rolle i udviklingsforløbet savner sin beskrivelse. Sådan en redegørelse kunne det være spændende at udforme, ligesom det, hvis man går videre, kunne være spændende at skrive videre på den danske sanghistorie, som Karl Clausen så fornemt lagde grundlaget for med sin bog *Dansk Folkesang gennem 150 år*. Mens man er ved at fabulere om redegørelser, der burde skrives, savnes der jo også en skildring af dansk skolemusikundervisnings historie i vort århundrede.

Selv om løsningen af disse opgaver stadig må regnes for oplagte opgaver, forekommer de u håndterlige så længe en række detailundersøgelser ikke er udført. Blandt detailarbejderne forekommer en nærmere undersøgelse af bl.a. danske skolesangbøgers faktiske musikalske indhold og deres musikpædagogiske, musikkulturpolitiske holdninger at trænge sig hårdt på.

Hvad det faktiske, musikalske indhold angår, kunne man arbejde ud fra den tese, som synes at skinne stærkt igennem ved et løseligere overblik over danske skole-sangbøgers indhold siden 1920'erne, at mens det centrale sangstof i store træk gengives uændret fra sangbog til sangbog – her refereres til det sangstof, som baserer sig på stof hentet fra Folkehøjskolens Sangbog og fra salmebog –, så tegnede sangbog efter sangbog markante særprofiler med hensyn til et stadig større tillægsstof af et mere visepræget repertoire, først af dansk og nordisk proveniens, senere af bred international.

Hvad den musikpædagogiske og musikkulturelle holdning angår, går der den klare linje gennem de skiftende udgivelser, at de ønsker at være redskaber i en videregående musikpædagogisk og kulturel sags tjeneste. En lang række sangbøger tjener hørelæremæssige interesser, andre tjener bredere musikteoretiske og musikhistoriske interesser, nogle knytter sig til – ofte udenlandske – musikundervisningskonceptioner, andre byder sig til med materialeordninger, der tjener kristendomskundskabsmæssige, geografiske, historiske, dansktimemæssige, fremmedsprogtimemæssige, o.a. interesser. At det ofte var sang/musiklæreren, der skulle tage sig af de »fremmede« områder, indgår blot som en af de kendsgerninger, som en nærmere undersøgelse af feltet skulle afdække.

I stigende grad er musikundervisning i skolen blevet et komplekst anliggende. Alene skiftet fra fagbetegnelsen *sang* til *sang/musik* og videre til *musik* viser, at faget er under pres og omdannelse.

I forbindelse med de nævnte forhold står også ønsket om at nå frem til en aktuel vurdering af deldisciplinen *solosang med stemmedannelse* på landets lærerseminarier. Her er den led i en specialuddannelse, en såkaldt linjeuddannelse af kommende lærere i faget musik med henblik på et virke i skolen. Det er nærliggende at spørge sig, hvor denne både kraft- og ressourcekrævende aktivitet står i det tumultarium, som skolens musikundervisning her i slutningen af det 20. årh. er. Det er nærliggende at forestille sig, at seminariets undervisning i solosang både skal forberede den kommende lærer til at gøre en stilmæssig korrekt indsats for den danske sang af traditionelt tilsnit og instruere de studerende i vokalt udtryk, som hænger sammen med den nye tids nye sanglige udtryksformer. Denne opgave spænder meget vidt og kræver en stor indsats fra både læreres og studerendes side. Negligeren af den ene eller af den anden ende af spektret kan næppe undgå at føre til områdesvigt på seminariet og i skolen.

Det er med andre ord et meget stort problemkompleks, der indeholdes i begrebet dansk sang i skolen. Kun tid, kræfter og en stædig indsats kan føre til en indledende og nødvendig beskrivelse af komponenterne i problemkomplekset. Siden kan man diskutere, hvorledes de skolemusikpædagogiske problemer løses eller blot bedres.

Undertegnede ville gerne her have kunnet præsentere en samlet fremstilling af den danske sang i den danske skole i det 20. årh., men har erkendt efter at have beskæftiget sig på overvejsesplanen med de ovennævnte opgaver, dels at nærværende rapport næppe er stedet for en så omfattende redegørelse, dels at tid og kræfter ikke har været for hånden i nødvendigt omfang i tiden op til rapportaffattelsen.

Originalmanuskript af Carl Nielsen til »Solen er så rød, Mor«.

For dog at tage fat et sted og for at gøre en indledende attack på bunken af muligheder inden for feltet præsenteres i det følgende en opsats om *Carl Nielsens og Hakon Andersens Melodier til Sangbogen »Danmark«* fra 1924. Denne sangbog tegner klart og tydeligt en begyndelse på en nyorienteret udvikling inden for dansk skole-sangbogspublikation, en udvikling som det er spændende at følge op gennem det 20. årh.

Sangbogen

I 1923 udgaves en ny skolesangbog, Sangbogen »Danmark«, med et indhold på knap 300 danske sange.¹ Udgiveren var lærer ved Københavns kommunale skolevæsen *Albert Jørgensen*.²

Albert Jørgensen var en flittig mand, som foruden sin lærergerning og praktisk organisatorisk arbejde for børn og unge havde produceret både lærebøger og børnebøger. Han var samtidig en vågen mand, som fulgte med i tidens kulturelle strømninger, og som havde en sikker fornemmelse for, hvor han skulle søge samarbejde på højeste plan. Forord til sin sangbog fik han Københavns navnkundige og indflydelsesrige skoleborgmester dr. phil. *Ernst Kaper* til at skrive.³

Sangbogen »Danmark« 1923 er en ren tekstbog. En nøjere redegørelse for indholdet i bogen må vente, til der er foretaget en sammenligning med de øvrige sangbøger fra tiden omkring 1. verdenskrig, men der er grund til at antage, at valget af tekster kun i begrænset omfang afviger fra et tekstudvalg, som under almindelige omstændigheder ville være valgt på den tid. At den Laub-Nielsen-ske melodireform dog kan have influeret på Albert Jørgensens valg af tekster, vidner den omstændighed, at Albert Jørgensen har gjort sig tanker om melodivalget til sine sange. Denne kendsgerning kan selvsagt have haft indvirkning på valget af visse sange, som han på grund af melodipreferencer gerne så medtaget. Om melodivalg se senere i artiklen.

Sangbogens 279 numre er fordelt i afsnit, som det fremgår af bogens indholds-oversigt:

Der er et yndigt Land!	1- 44
Det danske Aar	45- 86
Morgen og Aften	87-116
Flaget og Sproget	117-125
Saa kæmped de Helte!	126-183
Hvis Danmarks kommende Dage	184-215
I Hjemmets Læ	216-233
I Barndommens Dage	234-270
Yderst mod Norden	271-279

Albert Jørgensens Sangbogen »Danmark« udkom i en lang række nyoplag og i flere reviderede udgaver, senest i 1949 i »12. reviderede oplag« med et indhold på 389 tekster. I indholdsoversigten her er overskriften I Hjemmets Læ erstattet med overskriften Hjem og Hjemstavn. Som nye overskrifter forekommer Viser og andre Sange samt Norden, den sidste erstattende den gamle overskrift Yderst mod Norden. Det angives på bogens bagside, at den til 1949 er trykt i op mod 130.000 eksemplarer. Utallige nutidsdanskere erindrer sig utvivlsomt sangbogen med luren udenpå!

Melodibogen

Sangbogen »Danmark« 1923 er som det er nævnt en ren tekstbog. Om en melodiudgave⁴ til bogen henvendte Albert Jørgensen sig til *Carl Nielsen*, som på dette tidspunkt, 57 år gammel, foruden at være landets førende komponist var dirigent for

Musikforeningen i København, flittig gæstedirigent i Göteborg og andre steder i udlandet samt lærer i komposition ved Musikkonservatoriet i København. Carl Nielsen gik med iver ind i arbejdet, hvis muligheder og betydning for dansk musikkultur han klart indså. I et brev til Oluf Ring har han skrevet: »Bogen ligger mig nemlig uhyre meget på Sinde, ja, mere end mine store Værker, for her er en positiv Gerning at gøre og mine egne Melodier hidtil er blevne mishandlede af Skolebogsudgivere, der kun har lidt Begreb om den Ting at udsætte for lige Stemmer«. ⁵

Selv havde han i 1923-24 ikke megen rutine i at udsætte for lige stemmer, og da bogen skulle udkomme med 2- og 3-stemmige satser for lige stemmer af de meddelte melodier, søgte Carl Nielsen medarbejderskab på bogen hos venen, skolemanden og organisten *Hakon Andersen*. ⁶ Hakon Andersens rolle i forbindelse med udgivelsen af Sangbogen »Danmark« har sikkert været ret betydelig. Dels havde Carl Nielsen i ham en kvalificeret medansvarlig for bogens melodivalg, dels har Hakon Andersen komponeret – som Carl Nielsen – en række nye melodier til bogen, dels har han komponeret en række af de flerstemmige udsættelser, og dels har han sikkert forestået store dele af det praktiske udgiverarbejde såsom nodeskrivning, redaktion af indholdet, korrekturlæsning m.v. ⁷ – et omfattende detailarbejde, som den travle og på den tid ikke helt raske Carl Nielsen utvivlsomt har været lykkelig for at blive aflastet for.

Endnu et medarbejderskab sikrede Carl Nielsen sig hos operasangeren *Paul Bang*, en søgt sanglærer i tiden.⁸ Paul Bang skrev til bogen et kapitel »Om Stemmens Behandling i Skolen«, et kapitel som i tidens sprog på den ene side giver en faglig set korrekt instruktion til skolens sanglærere om stemmebehandling, men som på den anden side næppe har ramt særlig præcist, da brugen af hans anvisninger forudsætter en sangteknisk indsigt, som formentlig kun de færreste af skolens sanglærere besad. Afsnittet er et velment forsøg på at gøre en indsats for musikaliseringen af skolens musikundervisning, som ligger i naturlig forlængelse af sangbogens hele sigte. Ret beset kan sangbogens flerstemmige satser jo slet ikke komme til at klinge, medmindre en vis stemmebehandlingsteknik er til stede. Afsnittet om stemmebehandlingsteknik er imidlertid interessant ud fra den synsvinkel, at det anbragt i en sangbog hæver denne fra blot at være en sangantologi til på samme tid at være en sangtimens lærebog i musik. Denne dobbelte tjeneste, sangbog og lærebog, skulle komme til at præge de fleste skolesangbøger fremover. Man skal flere decennier frem, førend sangbog og lærebog opdeles i flere publikationer med sangbøger som rene antologier og lærebøger i musiklære af forskellig art i selvstændige bøger.

I et udførligt forord, dateret Skagen, 12. August 1924, til sin skolesangbog har Carl Nielsen redegjort for sine synspunkter vedrørende 1. valget af »de bedst mulige *Melodier*«, 2. »den bedst mulige, eller rettere, mest passende *udsættelse*« og 3. hvilke hensyn, der bør tages til *barnestemmen*. Forordet er gennem behandlingen af disse tre emner et væsentligt, centralt og markant vidnesbyrd om Carl Nielsens forhold til folkelig, danske vokalmelodik og til udsættelsesteknik i udformningen af flerstemmige satser baseret på danske, folkelige sange. De anførte synspunkter udgør samtidig et stærkt og præcist dokument vedrørende det nysyn på dansk folkelig sang, som kendetegner den Laub-Nielsen-ske melodireform.

Med hensyn til *melodikomposition* gør han op med den romantiske melodik, som, anfører han, »kommer af at vor hele Musikopfattelse hviler på lodrette Harmonier«. Hvad Carl Nielsen hellere ville have melodik baseret på, er det han med et hjemmelavet, men malende udtryk betegner som *enstemmigt kontrapunkt*. Herved forstår han »en række af toner, hvor Spring, Fald og trinvisse Gange bestandig modsvarer og afvejer hinanden i indbyrdes Forhold«. Denne uddybende definition af folkelig melodik kan sammenlignes med det berømte slagord om samme sag, som J.A.P. Schulz formulerede, og som Thomas Laub og Carl Nielsen citerede i »En Snes danske Viser« I, 1915, og II, 1917: *Schein des Bekannten*, dvs. præget af »det tilsyneladende velkendte«.

At definitionen på en god, folkelig melodik i *Melodier til Sangbogen »Danmark«* har fået en præcisere, mere dybdegående formulering skyldes utvivlsomt Carl Nielsens samarbejde med Thomas Laub om netop folkelig sang og hans engagement i, optagethed af de musikvidenskabelige landvindinger, som var gjort netop i de nærmest foregående år. Fremmest på dette felt stod bl.a. *Knud Jeppesen*, hvis doktorafhandling »Palestrinastil med særligt henblik på Dissonansbehandlingen« udkom i 1923. Carl Nielsen benytter i øvrigt lejligheden til at slippe en sur bemærkning ud: »Mange – især Dilettanter – tror, at når en Melodi bliver populær, er alting godt. Man skulde hellere sige som hin gamle græske taler: Folket jubler, mon jeg har sagt

en Dumhed!« Måske er han i en moden alder træt af ungdomsbedriften og publikumssuccessen, melodien til »Jens Vejmand«, 1905 og lignende?»

I tæt sammenhæng med overvejelserne angående melodik er også Carl Nielsens bemærkninger om teknikken i arbejdet med de 2- og 3-stemmige satser til sangbogen. Man må, skriver han, »undersøge, inden man begynder på Udsættelsen, i hvilken Stil Melodien har sin Rod og så give den et Klædebon, der tilkommer den, hverken finere eller grovere« – hvad han så end mener med »finere« og med »grovere«. Om udsættelserne skriver han endelig, at arrangøren skal »tage Hensyn til selve *Menneske-Barnestemmen*. Der må navnlig sørges for, at Understemmerne – især den underste – ikke for længe ad Gangen bevæger sig på de dybe Toner; det er både legemligt og sjæleligt plagsomt, og det kan undgås ved af og til at krydse dem«.

Melodier til Sangbogen »Danmark« er indrettet således, at der under de enkelte melodier/satser er anført 1 eller flere strofer af den pågældende sang, men ikke nødvendigvis alle vers. Man må derfor, når sangbogen benyttes, have tekstbogen ved hånden også. I mange tilfælde er der for hvert nummer anført 2 forskellige melodier, ind imellem 3 forskellige. Sangbogen omfatter på den måde til de 279 sange 279 melodier samt 26 alternative melodier/satser, altså 305 melodier i 1. udgaven, de fleste udsat for 2 eller 3 lige stemmer. 2. udgave er forøget med 67 numre, men melodi/satsantallet med 82 numre.

Carl Nielsen afslutter sit forord med en bemærkning om, at visse melodier er forsynet med en stjerne*, hvilket angiver, at de forekommer i Melodier til Sangbogen »Danmark« for første gang. Dette sker med en tak til de pågældende sanges komponister, »fordi de har fulgt min ikke altid lige milde Censur«. En optælling af mærkede melodier giver et indtryk af den fornyelse af meloditraditionen, som fremkomsten af Melodier til Sangbogen »Danmark« betød. Men da sangbogen også optager en række melodier, som havde deres første fremkomst i den i året 1922 udkomne Folkehøjskolens Melodibog, er Melodier til Sangbogen »Danmark« langt rigere på fornyelse, end afmærkningerne i bogen umiddelbart antyder.¹⁰

En gennemgang af, hvilke komponister der er repræsenteret med førstegangsmelodier i Melodier til Sangbogen »Danmark« viser følgende:

Hakon Andersen	20	melodi(er)
Harald Balslev	3	–
Edvard Borregaard	1	–
Christian Christiansen	3	–
Nancy Dalberg	1	–
Carl Nielsen	18	–
Adolf Riis-Magnussen	7	–
Alfred Tofft	1	–

Alt i alt 54 nye melodier hvorimellem Harald Balslevs *Det lysner over agres felt* (nr. 81), Christian Christiansens *En stille høstlig brusen* (nr. 78), Carl Nielsens *Jeg lægger mig så trygt til ro* (nr. 107) og sammes *Solen er så rød, mor* (nr. 258). En

undersøgelse af skolesangbøger fra resten af det 20. årh. vil vise, hvor mange af de øvrige melodier, der har overlevet. Det er næppe det store tal, men en sådan undersøgelse vil samtidig vise, om der overhovedet i det 20. årh. er andre skolesangbøger, der har markeret sig med hele 4 nye melodier/satser af en kvalitet og gennemslagskraft som de 4 anførte. – Og hertil kommer så de mange melodier, som fremkom som nye et par år før i Folkehøjskolens Melodibog. I Melodier til Sangbogen »Danmark« fremkommer disse for første gang i 2- og 3-stemmige udsættelser!

Udsættelserne

De fleste af sangbogens melodier er som anført tidligere udsat for to eller tre lige stemmer af de to udgivere Carl Nielsen og Hakon Andersen. Om det er Carl Nielsen, eller det er Hakon Andersen, der står for den enkelte sats, er ikke angivet i sangbogen. De to udgivere har gennem denne anonymitet markeret ønsket om at stå solidariske om sangbogen og dens musikalske profil.

En nærmere undersøgelse af en kopi af et Carl Nielsen-manuskript beroende på Det kgl. Bibliotek har imidlertid løftet sløret en del, således at det er muligt nu at udpege en række 2- og 3-stemmige udsættelser, der stammer fra Carl Nielsens hånd.¹¹ Når hertil lægges flerstemmige satser af C. E. F. Weyse og af Thomas Laub, som – ligeledes anonymt – er medtaget i melodibogen, kan en række flerstemmige satser med sikkerhed identificeres med hensyn til ophavsmand.

Carl Nielsen-satserne

Hvorledes det forholder sig med Carl Nielsen-manuskriptet på Det kgl. Bibliotek er berettet af manuskriptets sammenstillers Albert Jørgensen, sangbogen »Danmark«s udgiver, i et forord:

»Disse nodemanuskripter af Carl Nielsen er kommet i min besiddelse på følgende måde:

Under mine forhandlinger med Carl Nielsen om den melodibog, han havde påtaget sig at udarbejde til den af mig udgivne sangbog »Sangbogen Danmark« (første oplag 1923), fortalte jeg, at jeg til eget brug havde samlet enstemmige melodier til de fleste af sangene, og at jeg havde en sådan nodesamling. Carl Nielsen bad da om at måtte se denne samling, og jeg afleverede den til ham. Da jeg senere hentede mine nodeblade hos ham i Materialgården i Frederiksholms Kanal, fandt jeg, at han havde benyttet nogle af mine nodeblade til melodioptegninger, dels de ubeskrevne bagsider, – særlig til nye melodier – dels tilføjet understemmer med blyant under de af mig med blæk skrevne noder. I flere tilfælde havde han brugt både for- og bagsiden af nodebladene. Carl Nielsen har kun brugt blyant, eneste undtagelse er tre noder i melodien til »Vældige riger rives om jorden« (blad 16). Disse nodemanuskripter må vel anses for at være en slags kladde, da de ikke har været benyttet af nodestikkerne, men er dog, på få undtagelser nær, både hvad udsættelserne for flere stemmer angår og for originalmanuskripterens vedkommende, nye melodier første gang trykt i »Melodier til Sangbogen Danmark«, hvor de af Carl Nielsen er mærket med en

stjerne, identiske med de trykte melodier og udsættelser. I øvrigt henvises til Carl Nielsens forord i »Melodier til Sangbogen Danmark«.

signeret

Albert Jørgensen

Sept. 1962«

Albert Jørgensen har til Carl Nielsen afleveret et formodentlig komplet forslag til melodier til sangbogens tekster i det omfang sådanne fandtes. Manuskriptets 57 blade repræsenterer således kun den del af samlingen, som Carl Nielsen har noteret med blyant på. Dette forklarer den springende nummerering af bladene, som kan iagttages i manuskriptet. På Det kgl. Bibliotek er foretaget en ny paginering af bladene. I den følgende fortegnelse over 53 sange, der findes i Albert Jørgensen-manuskriptet, er der derfor angivet henvisning til de enkelte blade efter bibliotekets paginering. Bortset herfra er afskriften en uændret gengivelse af originalen.

*»Alfabetisk komponist-fortegnelse, Samtlige nodeblade er egenhændige manuskripter af Carl Nielsen (kun blyantsnoderne). Alle udsættelser er af C.N. De med * mærkede melodier – her kaldet originalmanuskript – er første gang trykt i »Melodier til Sangbogen »Danmark«. Det samme gælder alle øvrige nodeblade.*

Andersen, F	Det lakker hen mod	2 stem	Sangb. 47	blad (12)
Borregaard, Edv.	Hjem, du lille ord	3 stem	Sangb. 217	blad (44)
Christensen, Erik	Væbner er vi	2 stem	Sangb. 204	blad (40)
Folkevisen, dansk	I skoven skulle	3 stem	Sangb. 240	blad (48)
				blad (50)
Folkevisen, dansk	Marken er mejet	3 stem	Sangb. 79	blad (33)
Folkevisen (melodi)	Vort modersmål er	2 a 3 stem	Sangb. 124	blad (21)
Folkevisen, færøisk	Påskekløkken kimer	3 stem	Sangb. 166	blad (38)
Folkevisen, norsk	Yderst mod Norden	3 stem	Sangb. 271	blad (42)
Folkevisen, svensk	Du gamla, du fria	3 stem	Sangb. 276	blad (53)
Gebauer, J.C.	En lille nisse rejste	2 stem	Sangb. 237	blad (53)
Gebauer, J.C.	Hist hvor vejen slår	3 stem	Sangb. 234	blad (47)
Gebauer, J.C.	I alle de riger og lande	2 stem	Sangb. 131	blad (35)
Gebauer, J.C.	Når kommer våren vel	2 a 3 stem	Sangb. 49	blad (30)
Hartmann, I.P.E.	Hør, ugersvend	1 stem	Sangb. 147	blad
		(rettelser)		
Hartmann, I.P.E.	Nu folder jeg hånd	2 stem	Sangb. 115	blad (17)
Heise, P.	Sov mit barn, sov længe	3 stem	Sangb. 222c	blad (46)
Hellmuth, Paul	Og spørger du mig	2 stem	Sangb. 27	blad (6)
Hellmuth, Paul	Se det summer af sol	2 stem	Sangb. 52	blad (10)
Hillebrandt, N.P.	På Vossevangen	2 stem	Sangb. 275	blad (52)
Hillebrandt, N.P.	Stræk din fod	2 stem	Sangb. 205	blad (42)
Krause, Olavi	Og jeg har otte kærester	2 stem	Sangb. 254	blad (22)
Kunzen, F.L.Æ.	Så kæmpede de helte	2 stem	Sangb. 160	blad (37)

Madsen-Steensgaard	Aftenrøden skær	2 stem	Sangb. 100	blad (14)
Mortensen, Carl	Nattens dæmrende tåger	2 stem	Sangb. 168	blad (19)
Mortensen, Carl	Perle på havets	2 stem	Sangb. 36	blad (29)
Nielsen, Carl (forbogstaverne C.N.)				
Nielsen, Carl	* Den kedsom vinter	3 stem	Sangb. 45	blad (9)
Nielsen, Carl	* Der er et yndigt land	6 stem	Sangb. 4b	blad (3)
Nielsen, Carl	Du danske mand	2 stem	Sangb. 23	blad (27)
Nielsen, Carl	* Du gav os de blomster	3 stem	Sangb. 28	blad (7)
Nielsen, Carl	Frydeligt med jubelkor	2 stem	Sangb. 51	blad (16)
Nielsen, Carl	Havet omkring Danmark	3 stem	Sangb. 212	blad (43)
Nielsen, Carl	* Jeg lægger mig så trygt	3 stem	Sangb. 107	blad (15)
Nielsen, Carl	* Kær est du fødeland	4 stem	Sangb. 39	blad (8)
Nielsen, Carl	Morgendug, der sagte	2 stem	Sangb. 13	blad (25)
Nielsen, Carl	Nu lyser løv i lunde	2 stem	Sangb. 66	blad (31)
Nielsen, Carl	* Når småbørn klynker	2 stem	Sangb. 264	blad (24)
Nielsen, Carl	Når sommerens sang er	3 stem	Sangb. 219	blad (45)
Nielsen, Carl	* O hvor er jeg glad i	2 stem	Sangb. 70	blad (11)
Nielsen, Carl	Påbegyndt manuskript			blad (1)
Nielsen, Carl	Se dig ud en sommerdag	2 stem	Sangb. 21	blad (26)
Nielsen, Carl	* Sol er oppe	1-2 stem	Sangb. 134	blad (18)
Nielsen, Carl	* Solen er så rød, mor	3 stem	Sangb. 258	blad (23)
Nielsen, Carl	Som en rejselysten flåde	3 stem	Sangb. 30	blad (28)
Nielsen, Carl	Vi fri folk fra Norden	3 stem	Sangb. 200	blad (39)
Nielsen, Carl	Vældige riger rives om	3 stem	Sangb. 210	blad (20)
Nordraak, R.	Ja, vi elsker	3 stem	Sangb. 247	blad (51)
Pacius, F	Hör hur härligt	3 stem	Sangb. 278	blad (52)
Pacius, F	Vårt land, vårt land	3 stem	Sangb. 277	blad (54)
Rasmussen, P.E.	Danmarks dejligst	2 stem	Sangb. 135	blad (36)
Reissiger, F.A.	I Arilds tid	2 stem.	Sangb. 178	blad (41)
Ring, Oluf	I Danmark ligger der hus	2 stem	Sangb. 20	blad (4)
Scavenius, Ove	Der er ingenting i verden	2 stem	Sangb. 84	blad (34)
Weyse, C.E.F.	Nu vågne alle	2 stem	Sangb. 95	blad (13)
Weyse, C.E.F.	Vipper springe	2 stem	Sangb. 77	blad (32)
Aagaard, Th.	Sorgløst kan vi ej	2 stem	Sangb. 26	blad (5)

Om disse 53 satser er alt, hvad Carl Nielsen har bidraget med af flerstemmige satser i Melodibog til Sangbogen »Danmark« får indtil videre stå hen. Sandsynligheden taler for, at Carl Nielsen også selv har arrangeret de øvrige af ham selv komponerede melodier. Kan man tænke sig, at han har overladt det arbejde til Hakon Andersen? Næppe!

De øvrige flerstemmige udsatte melodier af Carl Nielsen i melodibogen er:

Sangb.	nr.	4b	* Dannevang med grønne Bred	2-st.
Sangb.	nr.	6	Rosen blusser alt	2-st.

Sangb.	nr.	12	* Lad en og anden have Ret	3-st.
Sangb.	nr.	29	* Vi elsker vort blomstrende Fædreland	2-st.
Sangb.	nr.	43	Der dukker af Disen	2-st.
Sangb.	nr.	44	Underlige Aftenlufte	3-st.
Sangb.	nr.	58b	Grøn er Vårens Hæk	3-st.
Sangb.	nr.	59	Nu er Dagen fuld af Sang	3-st.
Sangb.	nr.	89	Nu Sol i Øst oprinder mild	3-st.
Sangb.	nr.	125	Tyst som Aa i Engen rinder	3-st.
Sangb.	nr.	161	De Snækker mødtes	3-st.
Sangb.	nr.	186	Vi fik ej under Tidernes Tryk	3-st.
Sangb.	nr.	191	Er din Stue lav og trang	2-st.
Sangb.	nr.	193	Paa det jævne	3-st.
Sangb.	nr.	195	Byg paa Sletten	2-st.
Sangb.	nr.	222b	Sov mit barn, sov længe	3-st.
Sangb.	nr.	225b	* Spurven sidder stum bag Kvist	3-st.
Sangb.	nr.	230	Farvel, min velsignede Fødeby	2-st.
Sangb.	nr.	249	* Jeg ved en lærkerede	2-st.
Sangb.	nr.*	262	* Den Spillemand spiller	2-st.

Hertil kommer så følgende 3 satser fra melodibogen »Ny reviderede Udgave« fra 1926/27:

Sangb.	nr.	291a	* Nu ruger paa Reden	2-st.
Sangb.	nr.	312	* Jeg har baaret Lærkens Vinge	2-st.
Sangb.	nr.	335	Kom blankeste Sol	3-st.

Hvilke af andre komponisters melodier Carl Nielsen ud over de i Albert Jørgensens papirer nævnte har udsat for 2 eller 3 lige stemmer er uvist, men en hel del skal det nu nok dreje sig om.

Satser af C. E. F. Weyse, Thomas Laub og Hakon Andersen

En enkelt sats i Melodier til Sangbogen »Danmark« kan tilskrives Weyse. Det drejer sig om

Natten er så stille 3-st. Sangb 112

den berømte og i dansk sanglitteratur uovertrufne ligestemmige sats fra »Trestemmige Sang til Brug ved Skoleundervisningen«, 1841. Andre Weyse-satser har ikke kunnet identificeres.

Fra Thomas Laubs hånd genfindes

Ak, ingen Steds er roserne så røde 3-st. Sangb 221a

fra samlingen »30 Sange for 3 og 4 lige Stemmer«, 1922.¹² De øvrige 8 satser af Laub, alle 2-stemmige, som findes i Melodier til Sangbogen »Danmark«, har ikke med absolut sikkerhed kunnet fastslås som værende af Thomas Laub, men meget taler for, at de stammer fra Thomas Laubs hånd – som det straks skal påpeges.

De udsættelser, det her drejer sig om, er

Der er et yndigt land	Sangb. 4c
Fra kvalmfulde mure	Sangb. 31
Der er et land så kosteligt	Sangb. 38
I skyggen vi vanke	Sangb. 64b
Morgenstund har guld i mund	Sangb. 92a
Fred hviler over land og by	Sangb. 101a
Det lyder som et eventyr	Sangb. 179
Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord	Sangb. 192b

Man vil gerne tro, at udsættelserne af disse melodier stammer fra Thomas Laubs hånd. Flere af dem er blevet genoptrykt i sangbøger, der fulgte efter. Professor, dr. phil. Søren Sørensen har meddelt forfatteren, at det må antages at være helt sikkert, at Thomas Laub selv har udarbejdet understemmerne til sine melodier i sangbogen »Danmark. Udsagnet støttes bl.a. på et udsagn fra professor, dr. phil. Knud Jeppesen (1892-1974), som var en nær bekendt og elev af Thomas Laub.

Thomas Laub var i øvrigt en del pikeret over, at han ikke i Melodibogen til Sangbogen »Danmark« var anført som ophavsmand til den/de sats/satser, der vitterlig kunne tilskrives ham. I et brev til Hakon Andersen, der havde været hans elev, skrev han, »at ganske vist var Sangbogen »Danmark« den bedste der fandtes i Øjeblikket, men hvorfor ikke sætte »arrangeret af Th. L.«, jeg er da endnu den eneste, der har Forstand paa de Dele?»¹³

Hakon Andersen, sangbogens flittige medredaktør, har fået en længere række melodier med i Melodibogen til Sangbogen »Danmark«. De fleste er udsat for 2 eller 3 lige stemmer. Man må – uden at have dokumentation for sagen – anse det for overvejende sandsynligt, at Hakon Andersen selv har udarbejdet satserne. Det drejer sig om følgende 18 satser:

* Fædreland! ved den bølgende Strand	Sangb. nr. 10	2-st.
* Du kender vel det lille, skønne Land?	Sangb. nr. 15	2-st.
* Venner, ser på Danmarks Kort	Sangb. nr. 19	2-st.
* Vi kender et Land mod det høje Nord	Sangb. nr. 25	2-st.
* Sorte Stær paa Grene	Sangb. nr. 48	2-st.
* Nu rider Vaarens glade Svend	Sangb. nr. 54	3-st.
* Se Himlen er saa blaa	Sangb. nr. 56	3-st.
* Danmark, nu blunder den lyse Nat	Sangb. nr. 71	2-st.
* Jeg lægger mig i Læet	Sangb. nr. 73	3-st.
* Deroppe er Himlen saa blaa	Sangb. nr. 76	3-st.
* Skønne September, Hybenpragt paa Gærde	Sangb. nr. 80	2-st.
* Sneen dækker Mark og Mose	Sangb. nr. 82	2-st.
* Morgenhanen atter gol	Sangb. nr. 96	2-st.
* Samlivsglæde, Afskedssmerte	Sangb. nr. 181	2-st.
* O Land som gav os Sønnekaar	Sangb. nr. 187b	2-st.

* Nu lister sig Vinden	Sangb. nr. 202	2-st.
* Det er saa godt at have Ryggen ret	Sangb. nr. 209a	2-st.
* Lover Gud! I Barndoms stille Urtegaard	Sangb. nr. 270a	3-st.

Alle melodierne med tilhørende satser er komponeret til Sangbogen »Danmark« og er trykt første gang her. Kun ganske få gik videre til efterfølgende sangbøger, og ingen har overlevet her ved århundredets slutning. Folkehøjskolens Sangbog, 17. udg. 1989 indeholder ingen af dem.

Af Sangbogen »Danmark«s 279 numre i 1. udgaven, hvoraf mange dækker både 2 og 3 forskellige melodier, og således rummer op mod 300 satser, har hermed – med nogen forsigtighed – af 251 flerstemmigt udsatte melodier de 101 fået sit ophavsstempel. Tiden vil vise, om man kan komme dybere ned i identifikationsproblematikken.

Hakon Andersen og Carl Nielsens samarbejde

Med forbehold for satser, som Carl Nielsen kan have arrangeret efter at have arbejdet med Albert Jørgensens papirer, og med forbehold for satser, de to udgivere ud over de nævnte to af C. E. F. Weyse og Thomas Laub kan have overtaget fra anden side, må de resterende satser – forsigtigt – tilskrives den flittige og musikalske Hakon Andersen. Der savnes belæg for at sætte hans initialer på en eneste sats i bogen, men det er givet, at han står for en meget stor del af dem.

I slutningen af Carl Nielsens forord til melodibogen omtales det samarbejde han og Hakon Andersen havde om den kritiske vurdering af udsættelserne. De satser, som Carl Nielsen har noteret i Albert Jørgensens papirer, er ikke altid i nøje overensstemmelse med de versioner, der tryktes i melodibogen. Den kritiske gennemgang med Hakon Andersen har ikke sjældent foranlediget Carl Nielsen til at ændre i sine satser. Den kritiske gennemgang har yderligere lejlighedsvis ført Carl Nielsen til helt at opgive understemmer, som findes i Albert Jørgensens papirer, og som er trykt i melodibogens 1. udgave, men som er udeladt i melodibogens 2. oplag. Således foreligger Hist hvor vejen slår en bugt (nr. 234), En lille nisse rejste (nr. 237) samt Og jeg har otte kæresten (nr. 254) kun som enstemmige melodier i melodibogens sidste udgave.

Som eksempel på udsættelserne gengives Oehlenschlägers »Der er et yndigt land«, nationalsangen. Først H. E. Krøyers velkendte og alment udbredte melodi fra ca. 1835. Den er gengivet i enstemmig form i Melodier til Sangbogen »Danmark« (nr. 4a), enstemmig formodentlig fordi der ikke skulle gøres stads af den melodi, som Laub-Nielsen-reformens folk ikke yndede. I en ærlig bestræbelse for at iklæde Oehlenschlägers smukke nationale tekst en bedre melodi, komponerede både Carl Nielsen og Thomas Laub hver en melodi til teksten. Carl Nielsens står i sangbogen (nr. 4b) i en 3-stemmig sats og Laubs (nr. 4c) i 2-stemmig udsættelse. Thomas Laubs er måske den bedste af de tre, men hverken hans eller Carl Nielsens melodier har (jo) vundet fodfæste i det 20. årh. Kampen mod den traditionelle melodi har naturligvis være umulig.

Med sit radikalt fornyede tonesprog og sine mange velkomponerede arrangementer for 2 og 3 lige stemmer er Melodier til Sangbogen »Danmark« en af de mest selvstændige og betydningsfulde skolesangbøger, der har set dagens lys.

Noter

1. Bindforside: Sangbogen Danmark. Titelblad: Danmark. Sangbog for Skolen og Hjemmet. Sangudvalget ved Albert Jørgensen. H. Aschehoug & Co. Dansk Forlag. København 1923. Tegninger af Aage Jørgensen. Forord af Ernst Kaper. Indholdsoversigt med forord af Albert Jørgensen. Sange 1-279. Indholdsfortegnelse, alfabetisk.
Sangbogen »Danmark« er udkommet i det mindste i 12. oplag. Det seneste oplag er dateret 1949. Der reklameres heri med, at sangbogen er solgt i op mod 129.000 eksemplarer. Indholdet er heri forøget til 389 numre. Ikke mindst er indholdet suppleret med en længere række sange fra de nordiske lande. I bogen anføres det, at »Melodier til Sangbogen »Danmark« er i dette Oplag stærkt revideret og udvidet. Tallet i Parentes bag Sangnummeret henviser til samme Sang i ældre Udgaver. Til 11. og foregående Oplag af Sangbogen »Danmark« findes en fuldstændig Melodisamling, udgivet af Komponisterne Carl Nielsen og Hakon Andersen. Sangene er for en stor Del arrangeret for 2 og 3 lige Stemmer. Melodier til Sangbogen »Danmark« er udkommet på Wilhelm Hansens Musikforlag. En ny fuldstændig Melodibog til 12. Oplag er under Forberedelse. I saa vid Udstrækning, det har været muligt ud fra lettilgængelige harmoniserede Melodibøger, har jeg søgt at finde den harmoniserede Udgave af de ved hver Sang nævnte Melodier, anført i Parentes bag Komponistnavnet. Følgende Melodibøger og Forkortelser er benyttet: FM.: Folkehøjskolens Melodibog, DM.: Danmarks Melodibog I, II, III, IV, DuS.: De unges Sangbog, DnsD.: Den nye danske Sang.. Udgiveren«.
I 11. oplag suppleredes oversigterne med en alfabetisk forfatterliste med angivelse af, hvilke sange, de stod for.
I indholdsoversigten til 12. oplag er afsnitoverskriften »I Hjemmets Læ« erstattet af overskriften »Hjem og Hjemstavn«. Som nyt afsnit er tilføjet »Viser og andre Sange«. Endelig er afsnitoverskriften »Yderst mod Norden« nu erstattet af det enklere »Norden«.
Som tillæg til Sangbogen »Danmark« udgav Albert Jørgensen i 1926 »Julesalmer og Julesange«.
2. **Albert Juul Jørgensen** (1892-1963). Kommunal lærer ved Københavns kommunale skolevæsen efter lærereksamen fra Jonstrup Seminarium 1915, Vognmandsmarkens skole 1918, Bryggervangens skole 1919-58. Har foruden sangbogen »Danmark« udgivet Bibelhistorie for Folkeskolen og – sammen med Mogens Wöldike – Salmebog for Skole og Hjem. Forfatter af børnebøger samt redaktør af »Juleklokken«.
3. **Ernst Kaper** (1874-1940) dr. phil. udgiver af lærebøger og ordbøger, skoleborgmester i Københavns kommune fra 1917.
4. Melodier til Sangbogen »Danmark«. Samlet og udgivet til brug for skole og hjem af Carl Nielsen og Hakon Andersen. Wilhelm Hansen, Musik-Forlag, uden årstal. Forord dateret 1924. Samme bog i »Ny revideret Udgave« 1926/27. Udvidet med 69 sider sangstof, til nu i alt 442 sider omfattende 246 numre. På grund af den uheldige skik ved publikation af musikaler at sløre alder ved udeladelse af publikationsårstal, er – indtil videre – en præcis datering af de forskellige udgaver af tekstbog og melodibog vanskelig. I Torben Meyers og Frede Schandorf Petersens Carl Nielsen-biografi skrives: »I Tidens Løb har dog andre udgivet lignende Samlinger, og den (SD) er gledet noget i Baggrunden, men dog ikke mere, end at en ny Udgave atter forberedes«. Det var i 1948!
5. Brev fra Carl Nielsen til Oluf Ring, trykt, citeret fra Torben Meyer og Frede Schandorf Petersen: Carl Nielsen, Kunstneren og Mennesket, Bd. 2, p. 223.
6. **Hakon Andersen** (1875-1959) organist ved Helligåndskirken i København 1921-1945, gymnasie- og musiklærer ved Aurehøj Gymnasium og Øregård Gymnasium.
7. Nils Schjørring noterer i Musikkens Historie i Danmark, Bd. III, Politikens Forlag 1978, side 160: »Sammen med Melodier til Sangbogen Danmark, som komponisten Hakon Andersen udgav i 1924, har den dannet grundlag for den folkelige sangs dyrkelse i Danmark«.
8. **Paul Bang** (1869-1930), operasanger ved Det kgl. teater og lærer i sang ved Musikkonservatoriet.
9. Tanken om det »enstemmige kontrapunkt«s væsen har optaget Carl Nielsen i særlig grad i årene omkring 1924. Et næsten samtidigt vidnesbyrd herom er hans »Meditationer« sendt til redaktøren af tidskriftet »Musik« Gotfred Skjerne som svar på dennes anmodning om en artikel i anledning af Carl Nielsens forestående 60-års fødselsdag. Meditationerne slutter med denne erklæring: *Det bærende i al Musik maa efter min Mening være: de melodiske Liniers Klarhed, de enkelte Stemmers overbevisende Udtryksfuldhed og Intervallernes Kraft, kort sagt: Musikken skal virke gennem de rene musikalske Midler*«. Tidsskriftet »Musik«, 1925, nr. 6, her gengivet efter Finn Mathiasen »Livet, Musikken og Samfundet. En bog om Carl Nielsen«. Publimum, Århus 1986. Af central betydning for forståelsen af omfanget af CNs beskæftigelse med kontrapunktikken er også – selvfølgelig – den lille samling essays »Levende Musik«. Denne bog, som er vrmlende fuld af ytringer om de melodiskabende elementer, rytme, afbalancerede melodibevægelser op og ned, intervallernes iboende kraft, o.a., udkom 1925, den runde fødselsdags år. Det er netop i »Levende Musik« man finder det berømte udsagn: *Man må vise de overmætte, at et melodisk Terzspring bør betragtes som en Guds Gave, en kvart som en*

Oplevelse og en kvint som den højeste Lykke» (artiklen »Musikalske Problemer«). Begrebet *kontrapunkt* er i Levende Musik i artiklen »Danske Sange« defineret af Carl Nielsen således: *K. betyder, at en Node eller Stemme sættes mod en anden, således at de to bevæger sig ganske selvstændigt, men dog bestandigt forklarer og belyser hinanden*».

10. Ifølge en opgørelse i Frands Johan Rings bog »Thorvald Aagaard, Mennesker, Musikerer«, Fyns Boghandels Forlag, Viggo Madsen, Odense 1954, side 59 indeholder Folkehøjskolens Melodibogs 2. oplag 1924 med et tillæg i 1927 som nyt melodistof 73 melodier af Thomas Laub (1852-1927) samt 63 bearbejdelser af folkeviser og salmer fra Dansk Kirkesang, 48 melodier af Carl Nielsen (1865-1931), af Oluf Ring (1884-1946) 28 og af Thorvald Aagaard (1877-1937) 35 – i alt 247 fornyede melodier. Selv om disse tal stammer fra en udgave af Folkehøjskolens Melodibog, der er yngre end sangbogen »Danmark« og derfor rummer et antal melodier, som ikke var komponeret ved sangbogens redaktion, må det dog med rimelighed antages, at de fleste af melodierne var med i 1922-udgaven og derfor også kan være videreført i sangbogen »Danmark« som nyt stof uden at blive registreret som nyt stof specielt til sangbogen.
11. Carl Nielsen-forskeren, universitetslektor Torben Schousboe har venligst oplyst, at Albert Jørgensens enke, fru Edith Jørgensen i 1965 har ladet ham kopiere et Carl Nielsen manuskript vedrørende Melodier til Sangbogen »Danmark«. Kopien er derefter deponeret på Det kgl. Bibliotek. En nærmere undersøgelse af Albert Jørgensens papirer viser, at materialet består af 57 Xerox-kopierede blade indeholdende: blad 1 Forord af Albert Jørgensen, blad 2 Alfabetisk komponist-fortegnelse, blad 3 Alfabetisk tekst-fortegnelse, blad 4. Kasseret C. N.-udkast til melodi, blad 5 Brev fra C. N. til A. J. af 29.4.29 med CNs tilladelse til, at AJ i Kristeligt Dagblad citerer fra »Min fynske Barndom«, blad 6-57 Node-sider. Albert Jørgensen-manuskriptet er omtalt i »Carl Nielsens Kompositioner. En bibliografi ved Dan Fog i samarbejde med Torben Schousboe«. København 1965. Albert Jørgensen, som i 1962 var 70 år gammel, har ordnet sine Carl Nielsen-manuskripter meget omhyggeligt og signeret sine kommentarer til hvert enkelt blad, som Carl Nielsen har skrevet på. Et eksempel på en kommentar kan ses side 45. Originalmanuskriptet er i dag i privat eje.
12. Thomas Laubs værker er identificeret ved hjælp af Bibliografisk Fortegnelse over Thomas Laubs litterære og musikalske Arbejder. Udarbejdet for »Samfundet Dansk Kirkesang« ved Povl Hamburger. Kbh. 1932.
13. Brev fra Thoams Laub til Hakon Andersen, utrykt, citeret efter Torben Meyer og Frede Schandorf Petersens ovenfor anførte værk, side 222.